A'DAN Z'YE

Cahit Külebi

MUSTAFA ŞERİF ONARAN

YKY

A'DAN Z'YE CAHİT KÜLEBİ
YKY

A'DAN Z'YE CAHİT KÜLEBİ

Mustafa Şerif Onaran

KİTAP TASARIMI
Yetkin Başarır

DÜZELTİ
Eylül Duru

KİTAP-LIK DERGİSİNİN ARMAĞANIDIR
70. SAYI, MART 2004

© **YAPI KREDİ KÜLTÜR**
SANAT YAYINCILIK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
Bilgi Hattı: (0 212) 473 0 444
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://www.estore.com.tr/bulvar/yky
www.teleweb.com.tr

BASKI VE CİLT
Promat
E-5 Karayolu Üzeri Haramidere Mevkii / Avcılar

Adamın Biri

Cahit Külebi'nin ilk şiir kitabı *Adamın Biri* 1946 yılında Sabahattin Eyüboğlu'nun çabaları, Abidin Dino'nun kapak düzenlemesiyle; içiyle, basımıyla ilgi çeken bir kitap olarak çıktı. 1936-1946 arasındaki 10 yıllık şiirlerini kapsayan bu ilk çalışmalar, 60 yılın gerisinde kaldığı halde, hâlâ etkisini koruyan, hâlâ unutulmayan şiirleri içerir. "İstanbul", "Hikâye", "Sıvas Yollarında", "Yurdumuz" gibi şiirler bunlar arasındadır.

Cahit Külebi'nin çıkışı şaşırtıcı bir iz bıraktı. Alışılmamış bir duyarlığı içeren bu yalın şiirler; deyim özelliği gösteren benzetmelerle, çocuksu bir anlatımla etkili oldu. Anadolu'nun çıplak gerçeğiyle kent yaşamasındaki yabancılık, çekingen bir yaklaşımla şiire girdi. Cahit Külebi alışılmamış sözcükleri ilk kullanmayı göze alan ozanlardan biri oldu.

Şiiri belli kalıplar içinde düşünen, şiire özgü olduğuna inandıkları soylu sözcükleri bırakamayan, eski alışkanlığı sürdüren kimi ozanlar Cahit Külebi'nin çıkışını yadırgadı. "Meşeden teker", "allık pudra", frenk altını küpeler", "şoförlerin sövmesi", "karoseri yeni otobüs", "benzin kokan kız gibi motor", "nagant tabanca" gibi sözler Cahit Külebi'nin şiire soktuğu, alışılmadık sözlerdi.

Gülüp söyleyen çocuğun uçan kuşa benzemesi, on beşindeki sevdaların horoz şekerine, güneşlere benzemesi alıştığımız benzetmeler gibi değildir. Bir coşkunun, bir sevincin anlatımıdır.

Adamın Biri yayımlandığında çarpıcı bir etki bıraktı.

Ali ile Ahmet

Cahit Külebi'nin iki çocuğu vardı: Ali ile Ahmet. Külebi ikisini de şiirlerinde anmıştı.

"Mehmet Ali'yi anası
İşe giderken doğurdu
Savaş bitiminden üç ay önce"

Zamanın koşulları içinde Ali'nin iyi beslenmediğini söylemesine karşın, Ali, kara kuşak bir karateci oldu. İş adamı olarak yurt içinde, yurt dışında çalıştı. Kimi kuruluşların yöneticiliğini yaptı.

Bir gün arabasını çizen Amerikalı bir çocuğu Cahit Külebi azarlayacak olur. Çocuğun babası Külebi'yi tartaklamak ister. Külebi çocuğun babasını oğlu Ali'ye şikâyet eder. Ali öyle bir benzetir ki Amerikalıyı, Ankara'dan uzaklaştırmak zorunda kalırlar.

Ali iş adamı olmasının dışında gençlik romanları yazmaya da özenen, işlek kalemi olan bir oğuldu.

Ali'nin kardeşi Ahmet bilim insanı nitelikleri olan, sessiz, içe dönük bir oğuldu. Erken ölümü hem ülkemizi bir bilim insanından yoksun bıraktı, hem Külebi'yi çok üzdü.

ATATÜRK KURTULUŞ SAVAŞINDA

Atatürk Kurtuluş Savaşında Külebi'nin uzun bir şiiri, bir destan denemesidir. Nâzım Hikmet'in "Kuva-yi Milliye" destanından sonra, çağaş ozanlarımız arasında, Kurtuluş Savaşı'nı bir bütün olarak ele alan çıkmamıştır.

Cahit Külebi Atatürk'e, Milli Mücadele'ye, Cumhuriyet devrimlerine içtenlikle bağlı olan bir ozandı. Eşi Süheyla Hanım devrimlere inanan bir cumhuriyet kadını olarak Külebi üzerinde etkisi olan bir tarih öğretmeniydi.

Cahit Külebi bu destan denemesinden önce "Atatürk'e Ayrıt" diye bir şiir yazmıştı. Bu şiir 1949'da yayımlanan *Rüzgâr* adındaki şiir kitabında yer alır. Bu şiir çok ilgi gördü. Cahit Külebi zamanla, Kurtuluş Savaşı üzerine bir destan yazmayı kafasına koyunca, bu şiir, o destanın çekirdeği olarak gelişme gösterdi.

Atatürk Kurtuluş Savaşında destansı şiiri 1952'de yayımlandı. Halk şiiri geleneğini çağdaş bir yorumla değerlendiren Cahit Külebi, sanki sırtında sazı, köy-bayır dolaşan âşıklar gibi, geniş halk topluluklarına destanını anlatır gibidir.

Bu destansı şiirinde Külebi halk şiiri geleneğindeki söyleyiş biçimlerini de kullanmıştır:

Kemancı Necdet Remzi Atak ile,
Ankara Devlet Konservatuvarı Müdür Başyardımcısı iken futbol takımında, 1953

Oktay Akbal ile Ankara'da, 1950'ler

Besteci Ferit Tüzün ve tiyatrocu-halkbilimci Nurettin Sevin ile, Ankara

"Davullar zurnalar döğende
Biz seni hatırlarız"

diye başlayan şiirde "gezende", "yazanda" biçimleriyle sözcüklere zaman kavramını da sığdırmıştır.

"Davranı da deli gönül davranı!
Kemal Paşa dinlemiyor fermanı!
Anası, bacısı, kızı kızanı
Bizim gibi millet görülmemiştir."

derken gene halk şiiri söyleyiş biçimlerini kullanmıştır. Halk şiiri geleneğine yakışan nice sözcük (bacı, kızan, mızrak, ılkım, al önlüklü kızlar, yeğin, gerdek, yaylılar, harman, üveyik) Külebi'nin destansı şiirinde yer alırken, destan yer yer bir koçaklama havasına bürünür.

Şiirindeki yalınlıkta halk kökenine dayalı sözcüklerin seçilmesinin de payı vardır.

Koçaklama söylemine uyan biçimi çağdaş şiirde özümsemiştir:

"Bizim topçumuzun narası hey babam hey!
Gülleden beter."

Cahit Külebi bu destansı şiirine kolayca söylemiş izlenimi veren yalın bir güzellik kazandırmıştır.

Bu destansı şiirden yararlanan Nevit Kodallı *Atatürk Oratoryosu*'nu bestelemiştir.

Behçet Necatigil'in Yorumu

"Cahit Külebi 1940-1950 yıllarını kapsayan Yeni Şiir akımında kendine özel bir yer ayırdı. Aydın bir saz şairi içtenliği, bir Karacaoğlan rahatlığı ve temiz bir dil ile, zaman zaman kötümser, güvensiz, kendi türküsünü söyledi. Yarım kafiyeler, iç sesler, duygu ve düşüncelerine eklediği zarif benzetmeler ve söyleyişindeki titizlikle en sevilen şairler arasına girdi. Yurt köşelerinin manzara ve insan gerçeklerini modern biçim ve yeni bir romantizmle yaratış, anılarla güçlü ve içten bir duyarlık; başlıca özellikleridir." (Behçet

Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınevi, 1998 İstanbul).

Külebi'nin şiirini anlatan genel çerçeveyi koruyarak ayrıntılardaki özellikleri daha iyi belirtmek olanağı bulunabilir. O genel çerçevede İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yoksulluklar, Anadolu insanının çektiği çile, acımasız doğa, yarınların umudu olan çocukları, sevi ilişkilerinden kalan üzgünlük, yaşamanın kente yansıyan özellikleri, anıların ardından geçen zamana dalmak, Külebi'nin şiirine yansıyan özelliklerdir.

Cahit Külebi

1917'de Tokat'ın Zile ilçesine bağlı bir köyde doğdu. Sıvas Lisesi'ni, Yüksek Öğretmen Okulu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Edebiyat öğretmenliği, müfettişlik, İsviçre'de öğrenci müfettişliği, Kültür Bakanlığı, Müsteşar Yardımcılığı görevlerinde bulundu.

1976'dan 1983'e kadar Türk Dil Kurumu'nda Genel Yazman olarak görev yaptı.

Özenle çalışan, titiz bir yöneticiydi.

Onu ilk tanıyışım, Devlet Konservatuarı'nda müdür yardımcısı olduğu yıllardaydı. Ankara'ya geldiğim 1952 yılında, Askeri Tıbbiye, Abidin Paşa yokuşunda, yeni açılan bir yapıydı. Boş zamanlarımda Konservatuvara iner, Külebi'yle söyleşirdik.

Devlet Tiyatrosu sanatçısı olacak öğrencilerin edebiyat beğenisi edinmesinde Külebi'nin önemli payı vardı.

Çağdaş Bir Ozan

Çağdaş ozan, yaşadığı zamanı yansıtan, sormasını, sorgulamasını bilen bir sorumluluk içinde olmalıdır.

Cahit Külebi ilk şiirlerinden başlayarak bu sorumluluğu du-

yan bir ozan oldu. *Adamın Biri*'nden *Yangın*'a kadar toplumcu duyarlığı taşıyan şiirlerini; kimi zaman çocuksu bir durulukla, kimi zaman alaysı bir incelikle, kimi zaman haksızlığa uğramışlığın öfkesiyle yazdı.

"Adamın Biri" sırtında meyve küfesiyle akşama dek dolaşan, yaşamanın bütün yükünü taşıyan yorgun bir insandır.

"Çifte koştuğun öküzler
Senin kadar yorgun değil kardaş!
Sen ki kış ve yaz düşünceli
Sen ki kış ve yaz yalnayak!"

diyordu Cahit Külebi. İkinci Dünya Savaşının topluma getirdiği sıkıntılar vardı bu şiirlerde.

Sen kitaplarından biri olan *Yangın*'da "60 Devrimi"ni hazırlayan koşullarda, yetmişli yılların kargaşa ortamında; sokaklara delik deşik atılan insan ölülerini, Doğu'nun geri kalmışlığını, sömürü düzenini sürdürmek için insanların nasıl kullanıldığını anlatır Cahit Külebi. "Bir Bataklık Türküsü" gibiydi anlattıkları. Nasıl birbirimize düşürüldüğümüzü, nasıl tükendiğimizi anlatan bir acı türkü:

"Damarda kandık, sıza sıza tükeniyorduk.
İnsandık, mutsuzluk emiyorduk. Birbirimizi kemiriyorduk.
Rüzgârdık, durmuştuk. El kadar maviler döküyorduk.
Yağmurduk, kesilmiştik. Dolam dolamdık.
Pörsük memelerdik, sarkıyorduk. Unduk, eleniyorduk."

Çağdaş bir ozan olarak toplumsal çelişkileri şiirinde yaşatırken içinde bulunduğu koşulların tanıklığını yapıyordu.

Külebi'nin Antalya Lisesi'nden öğrencisi, sonraki yıllarda yakın arkadaşı olan Sami Karaören bu toplumcu duyarlığı şöyle anlatır:

"Toplumcu şiirler yazmış, ama siyasaya bulaşmamışlığı, son şiirin sesini duyurmayı başarmıştır. Bireyci gibi görünen şiirlerinde bile, toplumun acılarından süzülmüş duygular vardır. Bu, Külebi için elbette ustalıktır. Yurt sevgisi ve bu sevgiyi işleyişteki özgünlük onun en baş özelliğidir. Yurdumuzun köyleri, kentleri, dağ başlarında yalnızlık içinde akan çeşmeleri, çalışan insanlarımız, köylümüz, onun acı yazgısı ince bir sızı gibi yer alır onun şiirlerinde: Bir bakıma çağımızın burukluğu, acılığı yaşar onun şiirlerinde: Küçük

dünyaların sevinçlerini, mutluluklarını, aşklarını, acıları hep o burukluk içinde evrenselleştirir" (Şiir *Her Zaman*, "Cahit Külebi ve Şiiri Üzerine", Kelebek Yayınları, 1985, İstanbul).

Savaşımcı kişiliği, Cumhuriyet devrimleri karşısında, özellikle dil devrimini savunmada daha belirgindir.

Dil Kurumu'nda

Cahit Külebi 1950'li yıllarda *Türk Dili* dergisinin ilk sayısından başlayarak Yazı Kurulu'nda görev aldı. O dönemin yazı kurullarında Nurullah Ataç, Suut Kemal Yetkin, Selahattin Batu da vardı. Külebi'nin en çok Ataç'la uyumlu çalışması beklenirdi. İkisinin de hırçın kişiliği uzlaşma içinde çalışmalarına engel oluyordu.

O dönemde Yazı Kurulu'nda geçen tartışmalarla ilgili olarak Külebi'nin anlattıkları şöyle:

"Ya 1953 ya da 1954'teydi. Türk Dili dergisi Yazı Kurulu, çalışmalarını bitirmiş, Nurullah Ataç ve Suut Kemal Yetkin'le bir şiir üzerine konuşuyorduk. Sanıyorum Behçet Necatigil'in şiiriydi. Genellikle Ataç benimle zıtlaşır, Yetkin ise silik bir içtensizlik gösterirdi. Bana karşı çıktılar. Ataç 'Türkiye'de iki şair var. Biri Yahya Kemal, öbürü Nâzım, gerisi bizim isteğimize bağlı. İyi dersek iyi, başarısız dersek kötü şair sayılır' dedi. Şaşkınlıkla Suut Kemal'e baktım. O da Ataç'ın sözlerini yineler şeyler söyledi" (Şiir *Her Zaman*).

Daha sonraki yıllarda Dil Kurumu'nun çeşitli organlarında çalışan Külebi Yayın Kolu Başkanlığı, Genel Yazmanlık görevlerinde de bulundu.

Özellikle Genel Yazman olarak yönetim sorumluluğu aldığı dönemlerde Türk Dil Kurumu'nu yaşatma savaşımı içinde nasıl çalıştığına yakından tanık oldum.

Türk Dil Kurumu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin hükümet kurduğu dönemlerde çalışmalarını sürdürmekte güçlük çekmiştir. Bu güçlükler değişik hükümetlerin dil anlayışına göre daha da ağırlaşmıştır.

Özellikle 12 Eylül 1980'deki asker yönetiminde Türk Dil Kurumu varlığını koruyamamıştır. Kurum'u denetleyen Tavazar Paşa,

"Hiçbir devlet kuruluşunun böylesine düzenli, hesaplarının bu kadar doğru olduğu görülmemiştir" diye olumlu rapor vermesine karşın; 1981 Anayasası'nda "Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" adıyla yeni bir oluşuma yer verilmiş, Türk Dil Kurumu özerk yapısından çıkarılarak, bir devlet dairesi halinde bu yüksek kuruma bağlanmıştır.

Böyle bir oldu bittiyle Türk Dil Kurumu'nun özerk varlığına son verilirken, özerk kurumun son Genel Yazman'ı Cahit Külebi onurlu bir savaşım vermiş, ne yazık ki Atatürk adına, Atatürk'ün kulelerinden biri daha kaybedilmiştir.

Dil Devrimine olumlu bakmayan yönetimlerin elinde Dil Kurumu parlak bir gelecek göstermeyecektir. Cahit Külebi asıl savaşımın devrimci bir partiye girerek yapılacağına inandığı için, 80'li yıllarda Erdal İnönü'nün çağrısına uyarak siyasete atıldı. "Türk Dil Kurumu'na yapılanların hesabı görülmeden ölürsem, gözüm açık gideceğim, inanın" diyordu.

Genel Yazmanlığı döneminde belgelik düzenlemesinden, çalışma çizelgelerine dek önemli değişiklikler yapan Külebi'nin gözleri açık gitti. Dil Devrimine inananlar Türk Dil Kurumu'nun özerk yapısına kavuşması için savaşım verirler de başarıya ulaşırlarsa Külebi'nin ruhu dinlenecektir.

Evindeki Külebi

Ellili yılların Ankarası'nda, Cahit Külebi konservatuvarda müdür yardımcısıyken, Cebeci'de cami yokuşunda bir evde otururlardı. O zamanlar M. Ali ile Ahmet kısa pantolonlu iki çocuktu.

Çocuklar kendi yaşama serüvenleri içinde evlerini kurarken Süheyla Hanım ile Cahit Külebi, seksenli yıllardan sonra, Çankaya'daki evlerinde yalnızlıklarına çekilmişlerdi.

Çankaya'da, Başbakanlık konutunun bahçesine bakan bir apartmanın giriş katındaki dairelerinde, Külebiler, yaşlılığa inanmadan zamanı çoğaltmaya çalışıyorlardı.

Cahit Külebi, Süheyla Hanım öldükten, oğlu Ahmet'in erken ölümünü gördükten sonra gerçek yalnızlığı tanıdı. Ev içinde kendi

kendine yetmeye çalışırdı. Mutfak işlerini severdi. Pişirdiği pastırmalı kuru fasulye ünlüdür. Yardımcı kadın Elmas evi çeker çevirirdi. Yırtıcı kedisi Sarman, Külebi'nin kucağında uysallaşırdı.

Yeni yetme ozan hanımlarımız ona destek olurdu. Ceylan Koryürek ile Sema Nemli onun koruyucu melekleriydi. İyi ozan, dost insan Zerrin Taşpınar hep yakınındaydı. Dil Kurumu'ndan sekreteri Güneş Müftüoğlu, özel yaşamasını bir kasete çekip verdiği, güven duyduğu bir arkadaşıydı.

Kuşkusuz hiç kimseye Sami Karaören kadar güven duymamıştır. Sami Karaören istediği kadar yakın arkadaşı, dostu olsun, hep öğrencisi olmanın uysallığı içinde Külebi'ye bağlı kalmıştır. Onun her türlü huysuzluğuna, hırçınlığına severek katlanmıştır.

Vecihi Timuroğlu en zor günlerinde Külebi'nin yanında olmuş, yaşamaya dayanmasını kolaylaştırmıştır.

Oktay Akbal, Sabahattin Kudret, Ceyhun Atuf, Gündüz Akıncı ev yakınlığı içinde olduğu, eskimeyen dostlarıydı.

Oğlu Ahmet ilk evliliğinde mutlu değildi. Daha sonra evlendiği Oya Hanım bir dilbilim profesörü oldu. Ahmet Külebi'nin işletme alanındaki akademik çalışmalarına da destek verdi. Ahmet'in oğlu Baybars, Ali'nin oğulları Emre ile Altay Cahit Külebi'nin yaşamasının anlamı saydığı torunlarıydı.

Evindeki Külebi kendine yetmeye çalışırdı ama eşi Süheyla Hanım'ın ölümünden sonra dünyaya küsmüş gibi kendi içine kapanır olmuştu.

Folklordan Değil Folklora

Cemal Süreya, türkülere bir çeşit gönderme olarak nitelediği Cahit Külebi şiiri için, "Türkülerden hareket etmediği halde çağdaş bir Karacaoğlan kimliğindedir; sonuçta türkülere ulaşır. Folklordan değil, folklara" diyor (*Şapkam Dolu Çiçekle*, "Cahit Külebi'nin Çıkışı Üzerine Notlar", Ada Yayınları, 1976, İstanbul).

"Çağdaş bir Karacaoğlan kimliği", "aydın bir saz şairi içtenliği" (Necatigil), "halk şiirini halk şiiri yapan bütün duyguları, bü-

tün deneyleri bir kez de kendisinde yaşayan" (Turgut Uyar, *Bir Şiirden*, İnceleme, Ada Yayınları, 1983, İstanbul) nitelikleriyle Cahit Külebi, "folklora" yansıyan özellikler mi gösteriyordu? Doğan Hızlan'ın yorumuna göre; "Külebi'nin kimi şiirleri halk şiirinin söyleyiş ustalığını yansıtırlar. Bunlar bir modern şairin halk şiirini özümleyerek modern bir ürün ortaya koyabileceğinin kanıtlarıdır (*Şiir Çilingiri*, Eleştiri, Yapı Kredi Yayınları, Haziran 2001, İstanbul).

Cahit Külebi'nin şiiriyle ilgili bu yerleşik kanı onun halk şiiri çizgisini sürdüren bir ozan olduğunu düşündürmez. Nitekim bu görüşleri özümseyen Enver Ercan soruyor:

"Büyük ölçüde halk şiirinden beslenmenize karşın 'Yeni bir şiir' söylemeyi başardınız. Bugün baktığınızda bu başarıyı neye bağlıyorsunuz?"

Cahit Külebi, sözü biraz dolandırdıktan sonra şöyle bir kesin tavır koyar ortaya:

"'Geniş' ölçüde halk şiirinden yararlandığım da başka bir 'hikâye'dir. Başka deyimlerle değerlendireceklerine 'çağdaş bir halk şairi' demek belki de kendilerinin daha hoşuna gitmiştir. Çok küçük yaşta birkaç koşma düzenli şiir yazmışım (ki onları Muzaffer Uyguner bulmasaydı, ben bile anımsamıyordum). Şiir dilini halkın dilinden kurmuş olmam kimi kez de halk motiflerinden etkilenmem, 'büyük ölçüde' halk şiiri ile beslendiğimi göstermez. Şu iki noktayı yeri gelmişken belirteyim:

Türk Dil Kurumu'nun varlığından bilgim olmadığı yıllarda bile özleşmiş halk diliyle yazdım.

Çocukluk yıllarımın dışında yazdığım tek halk düzenli şiir Ceyhun Atuf Kansu ağıtıdır. Onun başlığını da 'iltibas' olmasın diye 'Köylü Biçeminde Ağıt' olarak yazdım.

Halk şiirinden çokça beslenenler Ömer Bedrettin, Osman Atilla gibi şairlerdir. Yazdıkları da benimkilerden çok ayrımlıdır" (*Şair Çünkü Onlar*, Konuşmalar, Kavram Yayınları, 1990, İstanbul).

GELENEK

Cemal Süreya folklordan gelmek yerine folklora göndermelerde bulunmak anlayışını "folklor şiire düşman" diyerek, daha açık bir biçimde ortaya koymuştur.

Yanlış anlaşılmaları önlemek için "folklor" kavramını halkbilimin daha dar bir alanı için, "halk şiiri geleneğinden yararlanmak" diye yorumlarsak, Cahit Külebi'nin geleneğe bakışını daha iyi değerlendirebiliriz.

Geleneği kullanmak, gelenekten yola çıkmak şiiri daraltan bir anlayıştır. Külebi geleneği sürdürmeden yana olmadığını, geleneği değiştirmek gerektiğini öne sürmüştür:

"Gelenek gelenek dedikleri bir züğürt tesellisidir. Gelenekle şair olunsa leylekler imam olur. Dikkat edilmeli. Bütün büyük sanatçılar geleneği değiştirenlerdir. Örneğin şiirde Nâzım, Muhip, Orhan Veli. Yaşar Kemal'in yaptığı da gelenekle ilgili değildir. Yukarda söylediğim bir konuya değineyim: Örneğin Veysel, şimdilerde dikkatimizi çekmeyen bir sürü şiirinde geleneği yinelediği için o şiirler unutulup gitmiştir. Daha da unutulur. Ama Toprak, Sazıma, Güzelliğin On Para Etmez. Yeni Mektup Aldım Gül Yüzlü Yardan, vb. gibi birkaç şiirinde geleneğe arkasını döndüğü için, bu yapıtlarıyla ölümsüz olmuştur. İçtenlikle belirteyim, ben Veysel'i halk şairi saymam. O bizler gibi bir şairdir."

Cahit Külebi'nin özellikle belirttiği "geleneği yinelemek" sözü ilgimizi çekmelidir. Yaratıcı olmadan, geleneği değiştirmeden, türkü ağızlarda dolaşmış bir sakızı yeniden çiğner gibi, eskilerin söylediğini yinelemek, o şiire yeni bir güç kazandırmıyor.

Cahit Külebi geleneği değiştirmeyi şöyle yorumluyor:

"Bu 'gelenek' dedikleri, üzümden, incirden, rakı yapmak gibidir. Sanat ürünü rakı gibi, üzümden, incirden uzaklaştıkça özgün olur."

Cahit Külebi'nin biçimsel olarak geleneğe yaklaşan şiirleri Ceyhun Atuf Kansu için yazdığı "Köylü Biçeminde Ağıt"tan başka şiirlerinde de var. *Adamın Biri*'ndeki "Sabret" şiiri, *Atatürk Kurtuluş Savaşında*'ki "Biz biliriz bizim işlerimizi" diye başlayan şiir halk şiiri geleneğini anımsatan şiirlerdir.

Ankara Devlet Konservatuvarı'nın bahçesinde

KARL EBERT (KÜLEBİ'NİN SOLUNDA, BEYAZ SAÇLI)
TÜRKİYE'YE İKİNCİ GELİŞİNDE KARŞILANIRKEN

ANKARA DEVLET KONSERVATUVARI'NDA

Külebi bunlara geleneği yineleyen şiirler gözüyle bakmıyor. Çünkü onun yapmak istediği gelenekteki koçaklama davranışını şiire yansıtırken çağdaş bir yoruma varmaktır:

"Davranı da deli gönül davranı!
Kemal Paşa dinlemiyor fermanı!
Anası, bacısı, kızı kızanı
Bizim gibi millet görülmemiştir."

Daha önemlisi, bütün olarak değil, yer yer geleneğe değinirken özellikleriyle geleneğe yapılan göndermeler "geleneği yinelemek" anlamına gelmez.

Halkın Dilini Kullanmak

Şiirin gizlerini çözmede bir ozanın kendi dilini bulmasının önemli yeri vardır. Herhangi bir yazar bile düzyazıda kimi sözcükleri özellikle seçer. Bir ozanın sözcüklerini seçmesinde daha özenli davranmasını doğal karşılamalıdır.

Külebi diyor ki:

"Bir duvar ustası nasıl taş, tuğla seçerse benim gibi küçük ozanlar da sözcükleri öyle seçer."

Külebi, "küçük ozan" diye kendine takılırken, önemli ozanların, büyük ozanların sözcüklerini seçerek kullanması gerektiğini anımsatmak istiyor.

Bir çeşit şiirsel öykülemedir Külebi'nin şiirleri:

"Ben şiiri bir iç döküş, bir konuşma, bir anlatı olarak sevdim" diyen Külebi, türkü çağırır gibi bir rahatlık içindedir.

Öyküleme kolaylığını halk dilini kullanmakta buluyor.

Alışmadığımız benzetmeler, benzetme olmaktan çok, bir ruh durumunu, bir coşkuyu anlatmaya yarayan söyleyiş özellikleridir.

Orhan Veli, "Evvel Zaman" adlı şiirindeki iki dizeyi anarak Külebi için şunları söylüyor:

"İnsanın sevdası on beşinde
Horoz şekerlerine, güneşlere benzer."

"Benzer mi benzemez mi diye düşünmeye lüzum yok. Tabii benzemez. Zaten bu iki satırdan aldığımız tat sevdanın horoz şekerine, yahut da güneşe benzetilmiş olmasından ileri gelmiyor. Onun için buradaki teşbihi teşbihten saymamak lazım. Burada teşbih hudutlarının dışına çıkan bir ifade kuvveti var. Bazı hazır teşbihlerin de teşbih hududu içine girmediği gibi. 'Bal gibi, mis gibi, gül gibi...' cinsinden bir sürü tâbir sayılabilir; hiçbiri teşbih değildir" (*Sanat ve Edebiyat Dünyamız*, Can Yayınları, 1982, İstanbul).

Orhan Veli'nin açıklamaları, Külebi'nin şiirindeki halk diline duyduğu yakınlığı göstermesi bakımından anlamlıdır. Halk dilini kullanmak, geleneği yinelemek anlamına gelmez.

Halk Şiirini Sever Miydi?

Karacaoğlan için yazdığı bir şiirde, kendini onun bacanağı gibi görür. Eski çağlarda kalan sevilerle şimdiki seviler aynı cinselliği paylaşır. Yaklaşım biçimleri birbirine benzemese de, öpmelerden, hele sarılmalardan alınan tat değişmez. Karacaoğlan'ın sevdiği kızlar gibi kızlara yakınlık duyduğu için Külebi onun bacanağı sayar kendini:

"Bacanak, senin sevdiğin
Kızların gelinlerin
Kemikleri sürme oldu ama
Yaşadı türkülerin.

Sevmeye Hörü'nün beli
Yürüyüşü Esme'nin
Bacanak, Elif'i unuttun mu?
Erciyeş'te gördüğün gelin.

Her sabah her sabah kalkıp
Ardı sıra göçlerin
Şimdi de yurdumuzda
Geziyor türkülerin."

Biraz da bu şiir yüzünden çağdaş bir Karacaoğlan gibi görmüşlerdir Külebi'yi.

Oysa Külebi diyor ki:

"Üç beş şair dışında halk şiirini pek sevmem, benim hayran olduğum halk ürünü, türkülerdir. Halk şairleri, kısa sürede Divan şiirine bulaşarak yozlaşmışlardır. Birçokları büyük halk şairlerinin başında Bayburtlu Zihni'yi sayarlar. Onun 'Vardım ki yurdumdan ayağ göçürmüş' dizesiyle başlayan koşmasından başka tek şiirini bilen varsa beri gelsin. O şiir de bir Divan şiiri bozuntusudur. Düşünmeden konuşan bir toplumuz." (*Şair Çünkü Onlar*).

Halk şiiri geleneğinde biçimlere körü körüne öykünmek yerine; imge, deyim, betimleme gibi özellikleri dönüştürmenin önemine inanan Külebi şunları söylüyor:

"Koşma, mani biçimlerine körü körüne öykünen ozanlarımızca değil, kimileri biçimsel öykünmelere hiç düşmeyen; kimileri yer yer imge, deyim ve betimlemelerden yararlanan ozanlarımızca başarıya ulaştırılmıştır."

Halk şiirini sevmek, ondan yararlanmak konusundaki değişik görüşleri toparlamak gerekirse, Külebi'nin *Kemalist Ülkü* dergisi için söylediklerini anımsamak yeterli olacaktır:

"Halk şiirinden kendi yararlanma anlayışım içinde çok şey aldım. Ancak halk şiirine benzer şeyler yazmaya hiç özenmedim. Bu anlayış içinde ilk yazarlardan biri olduğumu sanıyorum."

Işık Dönencesi

Külebi'nin son şiiri "Işık Dönencesi" on beş bölümlük, uzun bir sevi şiiridir. Önce şiirleri numaralamakla yetinmişti. Sonra akılda daha kolay kalması için, her şiirin bağımsız bir özellik gösterdiğini düşünerek, şiirlerine başlık olarak ilk dizeleri kullanmayı uygun buldu. Böylece sevi ilişkilerinin içtenliğine inandığı, bol ışıklı, biraz da hüzünlü bir büyük şiir çıktı ortaya.

Külebi eşi Süheyla Hanım'ı hiç unutmadı. "Dağıtmıyor Karanlığı" başlıklı şiirinde, onun ölümünden sonra duyduğu yalnızlığı anlattı:

"Dağıtmıyor karanlığı özlemim bile
Ey ak bulutların yansıması sen yoksun artık!
Geri gelmiyor yaşantı ölümden sonra.
Hiç boşalmış göller döner mi geriye?

Küçük gümüşten derelerdin sen, akıp gittin!
İnce ince. Yitirdim seni.
Daldırdım ellerini gölgeni tutamadım.
Bırakmadın yüzünü sularda bile.

Sen ışığıydın ülkemin, zakkum rengi...
Kat kat oldum artık az giden uz giden...
Çorak topraklarımı götürdün ey yağmur!
Oysa bir demek kır çiçeğiydin sevgiden
Pençe pençe dökülüp hava çiçeklerinde.

Umut tarlasıydın saçılmış gökyüzünde
Titreşen bacakların vardı yıldızlardan.
Güneş bir tırpandı, biçti hepsini
Denizler eriyip çöktü tekliğimizden
Bulamadım yüzünü düşlerde bile."

"Işık Dönencesi"ni kitap haline getirdiği zaman bir açıklama yapmak gereğini duyan Cahit Külebi, o şiirlerden yararlandığını düşündüğü bir ozana alaysamalı bir bakış gönderiyor:

"Bu betikteki 'Işık Dönencesi' adlı şiirin ilk iki parçası 1982'de dergide yayımlanmıştı. Daha sonra, on dört parça, *Gösteri* dergisinin Mayıs-Haziran 1985 sayılarında yayımlandı. Yazınımızda bağlam aranmadığı için bu açıklamayı yapıyor, parsayı toplayana helal olsun diyorum."

(Külebi'nin açıklamasına göre 'Işık Dönencesi'nde on altı şiir var sanılıyor. Ya bir şiir iki kere girmiştir ya da dalgınlığa gelen bir hesap yanlışı vardır).

İsviçre Bölgesi Kültür Ateşeliği ve Öğrenci Müfettişliği yaptığı sırada (1960-64) eşi Süheyla Hanım ile

Süheyla hanım ile Ankara Sanatsevenler Derneği'nde, 8 Mart 1969

Oğulları Ali ve Ahmet (bıyıklı olan)

İki Kent: Istanbul ile İzmir

Cahit Külebi'nin en eski, en ünlü şiirlerinden biri Istanbul'dur. Halkın söyleyiş biçimine uyarak İstanbul değil, Istanbul dediğini özellikle belirtir.

Külebi'nin şiirlerinde nice Anadolu kentleri var. Özellikle Sıvas ile Tokat, dizelerindeki uyumlu iç sesle, belleklerde yaşayan şiirlerdir. Ama "Istanbul'daki" anı ağırlığı başkadır:

"Istanbul'da bir sevdiğim vardı
Keçi yavrusuna benzer,
Rüzgâr eserdi hafiften gözlerinde
Halden anlardı."

Bir kentin şiirde yaşatılması taşıyla toprağıyla değil, anı yoğunluğuyla anlam kazanır. Gene de o bizim bildiğimiz kent değil, Külebi'nin şiirinde yaşayan kenttir.

"Şimdi İzmir'de" şiirinde derin bir acı var, umutsuzluk var. Eşinin ağır hasta olduğu bir dönemde yazılmıştır.

"Şimdi İzmir'de sabahın sekizi.
Gözyaşlarım yüzüne döküldü, anlamadı.
Aynı yastıkta yitirdik birbirimizi.
Altın kemerlerin içi boş kaldı.
Hangi zalım eller yaktı ekinimizi?"

Eşi Süheyla Hanım'ın hastalığı karşısında Cahit Külebi'nin umarsız kaldığı bir İzmir şiiriydi bu!

İzmir şiirinin arkası gibi görünen "Basmane" şiirinde de, o boşluğu, o çaresizliği, ne yapacağını bilmeyen, kendini avutamayan insanların dağınıklığını görürsünüz.

Konservatuvar Anıları

Cahit Külebi Ankara Devlet Konservatuvarı'nda müdür yardımcısıyken Askeri Tıbbiye öğrencisi olarak onu aradığım ellili yıllarda, odasında tanıdığım ünlü kişiler de vardı. Bunlar arasında

Muzaffer Sarısözen'i unutamadım. O, gözlerini yumar gibi yaparak, ilgilenmiyormuş gibi davranarak, bizi söyleşimizde rahat bırakırdı.

Muzaffer Sarısözen, Külebi'nin önem verdiği, değer verdiği bir öğretmeniydi.

Külebi, konservatuvarda müdür yardımcısı gibi bir yönetim görevi almasının ötesinde, 'Dramaturg ve Diksiyon Öğretmeni' olarak atanmıştı. Ancak bu görevi kabul etmeyen Külebi, edebiyat öğretmeni olarak kalmayı uygun bulmuştu.

Onun öğrencileri arasında Saim Alpago, Yıldırım Önal, Kerim Afşar, Suat Taşer, Kemal Bekir gibi ünlü kişiler de vardı. Cahit Külebi anılarında doğuştan aktör 'Sami Alpago' ile 'kendini yitiren tansık' diye nitelediği Yıldırım Önal'ı özellikle anlatır (*İçi Seuda Dolu Yolculuk*, Başak Yayınları, 1986, Ankara).

Özellikle Saim Alpago'yu anlatırken bir cana kıyma olayındaki yorumunu değerlendirip, "Bir yerde bir olay olursa, herkes kendi kendisinden kuşku duyar" sonucuna vardığını saptıyor. Saim Alpago'nun rolünü iyi ezberleyemediğini eleştirenlere karşı, Külebi, şöyle bir yorma varıyor:

"Metindeki her tümceyi oyunsal yönden çözüyor, her olguyu kendi açısından yaşıyor, böylece bir metni ezberlemek için çok zamana gereksinim duyuyordu."

Cahit Külebi konservatuvarda tanıdığı müzik öğretmenlerini de anlatıyor. Bunlar, her biri kendi alanında üne ulaşan müzik üstatlarıdır. Külebi'nin nitelendirdiği özelliklerle tanıyoruz onları:

"Bir Devlet Adamı Necil Kâzım Akses, Bir Yalnız Adam Mahmut Ragıp Gazimihal, Müzikte Bir Ozan Ulvi Cemal Erkin, Bir Başka Tür Usta Ferit Alnar, Dehanın Sınırları Necdet Remzi Atak..."

Cahit Külebi bu müzik insanlarını anlatırken önemli bir gözlemci olduğunu da ortaya koyuyor.

Şiirlerinin kaynaklarına ulaşırken müzikle, oyunla beslenen özelliklere de rastlanabilir. Bir ozanın yaşamasıyla bütünleşen şiirleri için bunlar gereksiz birer ayrıntı değildir.

KÜLEBİ'NİN KİŞİLİĞİNDEKİ KARMAŞIK ÖZELLİKLER

Cahit Külebi'nin kişiliğindeki değişiklikleri yorumlamak kolay değildir.

Onunla özellikle Türk Dil Kurumu'nda uzun yıllar birlikte çalıştık. Kimi zaman ipek gibi yumuşak, kimi zaman acımasız, hırçın bir kişiliği vardı. Neye sevindiği, neye öfkelendiği belli olmazdı. Söylediğiniz olumlu bir sözü, kendince yorumlar, olumsuz bir sonuca varır, sizi düşman gibi görebilirdi.

Türk Dil Kurumu kurultaylarından birinde, eski Milli Eğitim Bakanlarından Necdet Uğur'la yan yana oturuyorduk. Cahit Külebi kürsüde Genel Yazman olanın sorumluluğuyla Türk Dil Kurumu'nu savunuyordu.

Cahit Külebi konuşmasıyla, davranışlarıyla olağanüstü bir etki bırakmıştı. Necret Uğur diyordu ki:

"Bizim partide Külebi gibi konuşmasını bilen üç beş kişi olsa, bu parti düze çıkabilir."

Türk Dil Kurumu özerk kimliğini yitirdiği zaman, Külebi, Erdal İnönü'nün çağrısına uyarak siyasete girdi. Gerçek savaşımın bir siyaset örgütüne girerek kazanılacağına inanıyordu. Ama siyaset örgütlerinde nasıl oyunlar döndüğünü bilmek, örgüt içi savaşımda bunların üstesinden gelmek Külebi gibi içtenlikli bir ozanın işi değildi. Külebi'nin gücü ancak Türk Dil Kurumu'ndaki savaşımlara yetiyordu.

Türk Dil Kurumu'nda müdür-memur anlayışıyla yöneticilik yaptığı için, seçimle gelenlere sözü geçmiyordu. Gene de hışım gibi dolaşıyordu ortalıkta.

Türk Dil Kurumu özerk kimliğini yitirip, devlet dairesi durumuna dönüşünce, trilyonları bulan yolsuzluk söylentileri çıktı. Yargı yolu sonuçlanınca suçlu bulunanlar oldu. Hep düşünürüm; Cahit Külebi'nin Genel Yazman olduğu dönemde böyle yolsuzluklar olabilir miydi? Çünkü o, öyle titiz, öyle meraklı bir yöneticiydi ki, herhangi bir çalışanın adım atışından kuşkulanırdı.

Cahit Külebi'nin sitemi boldur.

"Sen beni sevmezsin ama" diye söze başlar, aklınızdan bile geçmeyen suçlamaları size yamamaya çalışırdı.

Övülmede abartı mı var, kendine haksızlık edildiği kuşkusuna mı kapılmıştır, iyi niyetle de olsa eleştiride mi bulunacaksınız; önce kendini ezen, kendini küçümseyen bir tavır takınır, sonra size yönelik, ilgisi olmayan kişilere yönelik bir karşı saldırıya geçerdi.

Lirik Bir Ozan

Cahit Külebi'nin şiirindeki önemli öğelerden biri "lirizm"dir. "Çağdaş coşkuculuk" olarak nitelediği "lirizm" anlayışı, şiiri kolay benimseten, ama çabuk yıpratan bir özellik gösterir.

Cahit Külebi'nin yalın şiirinde kişisel duyarlıklar, özgün imgeler, içtenlik, ayrıntıya girişmeden doğal bir dile yaslanış, onun "çağdaş coşkuculuk" diye nitelediği "lirizm"in önde gelen özellikleridir.

"Hikâye" şiirini ele alan Doğan Aksan, içerik ile sunuluş bakımından şiirin "lirik" özelliklerini şöyle belirtiyor:

"'Hikâye' şiiri, Anadolu'nun güçlüklerle, yokluklarla dolu bir köyünde doğmuş bir insanın sevilen, beğenilen, istenen kadının karşısındaki duygularını büyük bir içtenlikle dile getirmekte, bir yandan yurdunu, doğduğu yerleri etkili bir anlatımla betimlerken bir yandan da ilgiye, sevgiye susamış bir köy çocuğunun ezikliğini yansıtmaktadır" (*Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri*, Bilgi Yayınevi, Aralık 2003, Ankara).

Doğan Aksan "Hikâye" şiirinin niteliklerini anlatırken şu noktaları özetlemek gereğini duyuyor:

"a) İçtenlik, özlü anlatım ve konuşulan dilden yararlanmasıyla oluşan belirgin lirizm;

b) Dize yinelemeleri ve biraz'la tamamlanan önermelerle belli bir ritm ve özel bir biçim oluşturması:

c) Şairin doğduğu köylerle ilgili tasarımlar beğenilen kadın karşısındaki duygularla bağdaştırılırken birtakım karşıtlıkların ortaya konması:

ç) Uzak çağrışımlardan yararlanması."

Doğan Aksan bu niteliklerin önemini dilbilim açısından belirtiyor.

"Hikâye" şiirinin ilk üç dörtlüğü üzerinde duran Orhan Veli, değerlendirmesini şöyle sürdürüyor:

"Üçüncü kıtanın insanı mest eden güzelliği galiba bir teşbihten ileri geliyor. Şair, muhatabının saçlarını buğday tarlalarına benzetiyor. Ben teşbihten hazzetmem. Niçin öyleyse bu kıtayı seviyorum? Cahit Külebi bu işi ustalıkla idare etmesini biliyor da ondan (*Sanat ve Edebiyat Dünyası*).

Cahit Külebi "Hikâye" şiirini kolayca yazdığını söyler. Önce bir "biçim" bulmuştur. Aynı biçimi kullanarak öteki dörtlükleri değişik öğelerle tamamlamıştır.

Çağdaş coşkuculukta hastalıklı imgelerin yeri yoktur. Dolaylı anlatımla, toplumcu duyarlıklara da göndermeler yapılmak istenir.

Cahit Külebi bu işin ustasıdır. Sonra da, şiirinin gerisinde, suç işlemiş çocuklar gibi bir duruşu vardır. Yaptığı işin nitelikli olduğunu bilir de önemsemezmiş gibi bir tavır takınır.

Bu davranışın Külebi'nin kişisel özellikleriyle örtüşen bir anlamı vardır.

Müzikli Dizeler

Şiir geleneğimizde ölçü ile uyağın önemli yeri olduğu yadsınamaz. Ölçü ile uyağın şiir dilini daha etkili kılması beklenir. Bir kalıba doldurur gibi, sözcükleri aruz ya da hece ölçüsüne sıkıştırmak, alıştığımız uyaklarla şiiri çekici kılmak yanlışından kurtulamayan ozanlar gerçek şiire varamaz.

Ölçü ile uyağa gerek duyulmadan da, serbest şiirde, iç uyumu bularak o müzikli etki sağlanabilir.

Cahit Külebi, dizelerdeki iç sesi ararken yinelemelere, sözcükler arasındaki uyuma özen gösterir.

Turgut Uyar, Külebi'deki bu uyum düzeninin içten gelen, yaşanmışlıktan gelen bir ses olduğuna inanır:

"Bir; bu ezgiler onda içten içe, alttan alta yaşayan bir uyum

düzeni halinde vardılar, iki; aynı duygunun sözlerini kendinde yeniden yaşayarak buldu" (*Bir Şiirden*).

Turgut Uyar yinelemelerle oluşan müzikli sesin önemine de değinir:

"'Istanbul' şiirindeki tekrarlar, onun bilir bilmez, türkülerin ezgi ile tekrarlanan dizelerine kapıldığını gösterir. Bir bakıma tekrarlamadan edemez. İyi de yapar, çünkü 'Istanbul' şiirini tekrarsız okursanız çok şey kaybolur.

'Anladım bu şehir başkadır
Herkes beni aldattı gitti
Kamyonlar yine kavun taşır
Ama içimde şarkı bitti'

bölümündeki ilk iki dizenin tekrar edilmemesi, hemen düşürecektir şiirin tadını, havasını. O en doğru sesi, en büyük sesi, en güzel sesi bulmuştur; halkın sesini. Böylelikle ondaki ses, artık bir şiir sesi olmaktan çıkar, bin yıllık bir geçmişin, bin yıllık bir deneyin, bin yıllık bir acının, bin yıllık bir dilin ortaklaşa sesi haline gelir; yine de açıklanmaz bir büyü ile kendi sesi olur."

Başıboş bir sesi, ölçü uyak düzenine gerek duymadan kendi sesine dönüştürmek, ozanlık hüneri ister.

Turgut Uyar diyor ki:

"Külebi bir 'vakıa'dır, açıklanamaz bir olaydır Türk şiirinde."

"Külebi, durup dururken çıkar. Sıcak sıcak gözleri ve elleri gülen. Anadolu lirizmini taşıyan bir 'hurda kamyon' Külebi, Cemal Süreya'nın deyişiyle 'tarihsiz bir coğrafyanın' şairidir. Ne var ki tarihsiz bir coğrafya 'doğal'dır. Külebi en güzel şiirlerinde, doğanın insanla ilişkisini tarihsiz bir gelenek gibi anlatır."

Doğa ile insan ilişkisinin hüzünlü bir uyumla belirtildiği "Tokat'a Doğru" o müzikli sesin en etkili olduğu şiirlerden biridir. "Dön geri bak" yinelemelerinin dışında, kırbaçın şaklaması gibi bir 'k' sesi yankılanmasını yapan sözcükleri şöyle sıralayabiliriz:

"Tokat, aktığı ırmak, çoktan, kuyruk, ıslak, şak şak, akçakavak, çırılçıplak, türkü kadar uzak, teker, kavak, iki çizgi bırakır..."

Bir ozan o sesi içinde duymazsa, dizelerine aktardığı müzikli ses yapay olur. Ölçü uyağı aşarak o sese ulaşmak ancak Külebi gibi

Külebi ailesi

Almanya'da bir şiir gününde kendisi için bir konuşma yapan
Nuran Tezcan (Semih Tezcan'ın eşi) ile, 6 Temmuz 1987

Ankara 1976 (Fotoğraf: Lütfi Özkök)

halkın içinden gelen, halkın sesini duyan, 'tarihsiz bir coğrafya'nın doğallığını yaşayan bir ozanın hüneri olabilir.

Turgut Uyar'ın yorumuna göre:

"Nakaratın alındığı (dön geri bak) türküsü oynak, sevinçli bir türküdür. Külebi büyük bir ustalıkla bu sevinci onmaz bir hüzne dönüştürür."

Külebi'nin müzikli dizeleri şaşırtıcı bir etki uyandırmıştır.

"NAÇAR" SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE

Kimi ozanların bırakamadığı sözcükler vardır. Belki o sözcüklerdeki anlam derinliği, çağrışım gücü şiire daha iyi yakışacaktır.

Külebi'nin de böyle sözcükleri var.

Bunlardan biri de "naçar" sözcüğü.

"Çare" çözüm yolu anlamına gelen Farsça bir sözcük. Türkçenin genel dolanımında yaşıyor. "Çaresiz" anlamına, olumsuz ön ekiyle "naçar" halkın dilinde de yaşıyor.

"İşte şu anda naçar kaldım
Koca bir şehrin ortasında"

diyen Külebi, umarsız, bomboş oluşunu "naçar" sözcüğüyle daha iyi göstereceğini umuyor (Sevda Peşinde).

"Ben yalnızlığı
Gökte uçar gördüm.
Ben yalnızlığı
Garip naçar gördüm.
Ben yalnızlığı
Gelir geçer gördüm."

şiirindeki "naçar" sözcüğü yalnızca uyak olsun diye kullanılmamıştır. Aslında "naçar" olan yalnızlık değil, yalnızlığa düşen insandır. O hastalıklı yalnızlığın iyileştirilemeyen bir yanı vardır (Masaldaki Yalnızlık).

Bir insanın kendini güven içinde bulacağı bir ortam olmalı. Akşam eve dönmek, sıcak bir çorbanın onu beklediğini bilmek, yal-

nızlık sıkıntısından insanı kurtarabilir. Kimi insan da dağlara sığınmak ister.

"Çamlıbel'de Köroğlu kalmaz naçar."

Çünkü dağlar onun meskenidir. Külebi o güvenli duyguyu "naçar kalmamak" sözünde buluyor (Bizim Dağlar).

"Kederlendiğim günler olmuş
Naçar dolaşmışım sokaklarında"

derken "naçar" sözcüğüne aylak bir insanın boşluğunu sığdırıyor (Yurdum).

Ozan dediğin kendini pek de önemsemesin. Dağ başında unutulmuş bir çeşme olduğunu var saysın. Yolcular onun sesini duymayacaktır. Belki de bir tohumun yeşermesine yarayacaktır o küçük çeşme. Bir umuttur bu:

"Küçük bir çeşmeysek ne olmuş sanki:
Kalmayız naçar."

diyen Külebi o çaresizlikte gizli bir umudun da yeşerdiğini bilmemizi istiyor (Küçük Çeşme).

Cahit Külebi "naçar" sözcüğünü çok kullanmasa bile, pek çok ozanın ilgilenmediği, biraz eskilerde kalan bu sözcük hemen göze çarpıyor. Daha önemlisi "naçar" sözcüğüne yeni anlam yükleri kazandırıyor Külebi.

Her ne kadar Külebi "çare yok" yinelemeleriyle (Dönem), "Çaresizlik" biçimiyle (Doğu) bu sözcüğü kullanmayı alışkanlık haline getirmişse de, "naçar" hem halk ağzına yakın olması, hem anı değeri taşıması bakımından bu sözcüğü kullanma alışkanlığı edinmiştir.

Ali Püsküllüoğlu gibi bir dil araştırmacısı, nasıl bir Yaşar Kemal Sözlüğü oluşturduysa, Cahit Külebi'nin şiir sözcükleri de araştırılabilir. Dilin yapıtaşı olan sözcüklerle şiirin dokusuna varılabilir.

"Ozanlığın Ödencesi"

Cahit Külebi 1979'da yazdığı bir yazıda, ozanlığın getirdiği ödencenin bir ozanı geçindirmeye yetmediğinden yakınıyor.

Birbirine yakın zamanlarda toplu şiirlerini değişik başlıklarla basan yayınevlerinden, "Sıkıntı ve Umut" adıyla yayımlayan yayınevinin bir yıl içinde tümünü satmasına karşın, öteki iki yayınevi yıllarca satıp tüketememiştir.

Cahit Külebi, "Burada akla şu sorular geliyor" diyor:

" – Sonraki yayınevinin dokuz ayda tükettiği bir betiği, daha önceki yayınevi dokuz yılda niçin tüketememişti? Ne kadar basmıştı? Az bastıysa betik neden sürüm alanı bulamıyordu?

_ Yayınevleri ve kitapçılar, az kazanç sağlasalar bile, ozanlara romancılar ölçüsünde ilgi duymamakta haklı sayılabilirler mi?" (Şiir *Her Zaman*).

Külebi'nin bu yakınmaları daha nice ozanın ortak yakınmasıdır.

Belki de satışı hızlandıran kitabın adı Sıkıntı *ve* Umut'un bunda payı vardır. Ayrıca yayınevinin yaptığı reklam da satışı etkileyen öğeler arasındadır.

Ozanlar kitapların satışından yayınevlerini sorumlu tutma alışkanlığı içindedir. Haklarının yendiği kuşkusunu duyarlar.

Olaya ozanın gözüyle bakmak gerekirse, ozanlığın ödencesi neyi kurtaracaktır? Külebi'nin yaşadığı sürece yazdığı bütün şiirler ancak bir kitabı doldurabilmiştir. O kitabın satışı da geçimini kurtarmaya yetmeyecektir. Ozanlığın ödencesi işe yaramayınca, ozanlar şiiri ek iş saymış, bir başka işi meslek edinmişlerdir.

Şiir gibi satışı çok olmayan kitaplar bir yana, üç beş çok satan yazar dışında, kaç yazarın ödencesi yaşamasını kurtarmaya yetiyor ki:

Kendinden yola çıkan Külebi, sitem ederken, yakınırken; başkalarının karışmasına yer bırakmadan, bizi düşündürmek istiyor.

"Külebi, yakınma ustası, iyilik bilmez ozan"

derken, kendini kıyasıya eleştiriyor; ama yazdığı şiirlerle iyi bir ozanın geçimini kazanması gerektiğini anımsatarak, duyarsız bir toplumu uyarmaya çalışıyor.

Ödüller

Külebi 1955'te Türk Dil Kurumu'nun düzenlediği sanat ödülünü "Yeşeren Otlar" adındaki şiir kitabıyla kazandı.

O yıllarda verilen 'sanat ödülü' edebiyatın bütün dallarını kapsayan bir özellik gösteriyordu. 1958'den başlayarak şiir, roman, hikâye, oyun, çeviri, deneme-eleştiri-gezi türlerinde olmak üzere altı dalda edebiyat ödülü verilmeye başladı. Bu bakımdan 1955'te verilen 'Sanat Ödülü'nün bir ayrıcalığı vardır.

Cahit Külebi ayrıca 1981'de, *Yangın* adındaki şiir kitabıyla, Yeditepe Şiir Ödülü'nü kazandı.

Bu ödüller şiir diline verdiği emeğin önemini gösteriyor.

Ölümle Birlikte Ölüme Karşı

Dünyaya geldiğimizin ayrımına varmadan bir de bakıyoruz ki ölümün kıyılarına gelmişiz.

Cemal Süreya "Her ölüm erken ölümdür" diyor ya; Cahit Külebi (1917-1997) 80 yaşında ölüme direnirken "Beni bırakmayın" der gibi, yalvaran gözlerle bakıyordu.

Yoğun bakımda onu son görüşümdü. Gövdesi çoktan bırakmıştı onu. Ama bakışları hâlâ direniyordu: Gereksiz buluyordu ölümü, anlamsız buluyordu.

Daha ilk şiirlerinde savaşların getirdiği haksız ölümlerin karşısındaydı:

"Yirminci yüzyılın ilk yarısı
Ölüm çağı oldu
Zulüm çağı oldu
Yalan çağı oldu."

Cahit Külebi dünyanın gidişini, yoksullukları, erken ölümleri görüyor, kötümser oluyordu.

"Savaşanlardansa
Ancak bir hatıra kaldı"

demesi bu yüzdendir. Belki anısı bile kalmadı erken ölenlerin.

Ölmek: Bir çukura gömülmek: Yararlı olmuşsun, insanlara acımışsın, üne ulaşmışsın: Toprak altında börtü böcek kemirecek insanı. Artık ne gövde, ne ruh. Yavaş yavaş çürüyecek, bir selde yüzerek yok olacak (Ölümlü İnsanlar İçin).

Cahit Külebi ölüme bırakmak istemiyor kendini. Ölümle pazarlık eder gibi, karşılıklı konuşuyor, kendini acındırıyor, öte dünyada kimsenin işine yaramayacağını söylüyor. Ama o da biliyor ki bu düşsel görüşmelerin yararı yoktur. Ölüm onu beklemektedir:

"Bir gün beni de alıp gidecek
Ne işine yararım bilmem?
Tanrı katında utangaç beceriksiz,
Zayıfım cehenneme giremem."

Yaşamanın tadını çıkarmak varken öte dünyaya çekip gitmenin anlamsızlığını anlatıyor Cahit Külebi (Cehennemde).

Oysa doğarken ölümün tohumu da içimize yerleşir. Hiç ölmeyecekmiş gibi gelir insana. Külebi gibi soluk almakta güçlük çeken, göğsü daralan bir ozan bile:

"Kaç yaşıma gelirsem geleyim
Ölmem ben gencim uzun yıllar"

diyebiliyordu.

Paris

Her ozanın düşlem gücünde yaşayan bir Paris vardır. Cahit Külebi de kalın sesli bir kadının vefasızlık üstüne söylediği bir şarkıda Paris'i yaşar.

"Ben gitmedim ama Paris'e
Gidenler gördüler"

diyen Külebi, su katılmış bir rakı gibi sokaklara çöken bir duman içinde, "bohem" yaşamasıyla geçen bir Paris'i düşünür.

Guillaume Apollinaire için yazdığı şiirdeki Paris de düşlem gücünde yaşar:

"Mirabeau Köprüsünün altından ağır ağır
Seine nehri akar da insan hiç sevmez mi?"

Daha sonra iki kez Paris'e gitmiş olsa da, hep düşlem gücündeki kadınları sevdi. Belki de sevi özlemi içinde hep yitik sevilerin ozanı oldu. Sesinde sevdi bir kadını, bakışında, yürüyüşünde, konuşmasında sevdi. Hep içinde sakladı o sevileri. Kimi zaman ilk gençliğinde sevdiği "Zekâvet" adında birini anar. Kendi kendine yaşadığı bu seviden kızcağızın haberi bile yoktur. Süheyla Hanımdan başka hiç kimseyle ilişkisi olmadı Külebi'nin.

Paris, Cahit Külebi'de düşler dünyasının simgesidir. Hiç olmazsa sevi aydınlığına aralanan kapıdır. Ama o her zaman Süheyla Hanım'dan başka hiç kimseyi sevmediğini söyledi.

RÜZGÂR

Külebi'nin ünlü şiiri "Rüzgâr" da bir simgedir belki. İçimizden esip geçen yaşamanın kendisi mi o "Rüzgâr", yoksa o yaşamada savrulup duran bizler miyiz?

Ceyhun Atuf Kansu'nun "Kızamık Ağıtı"ndaki kış güneşi nasıl o köy hekiminin simgesiyse; yaşamanın içinden geçerken her yanına tuz, katran, ter kokuları bulaşan, doğanın içinden geçen, uzak köylere uğrayıp karanlık odalarda beşik sallayan, güneş altında çalışanlara yardım eden rüzgâr da Külebi'nin kendisidir belki. Toz toprak gözlerine gitmiştir. Demek ki yaşamanın acılarına katlanmıştır.

Yaşamanın içinde rüzgâr gibi savrulunca, sevi ateşlerinden geçince biz artık o eski biz değilizdir.

"Kentlere de uğramış ki yanımdan geçti.
Haşhaş çiçeklerine benzer kızlar görmüştür.
Bir gülüş, bir tel saç, allık pudra
Alıp gitmiştir."

Yaşama serüveninde nice acılar, nice sevinçler var. Dönüp arkamıza baktığımızda kalın bir sis içinde kalıyor bunlar, birbirine karışıyor. Bir rüzgâr gibi geçiyor ömrümüz. Biz yaşamanın içinden bir rüzgâr gibi geçiyoruz.

S

Süheyla Hanım Cahit Külebi'nin Yüksek Öğretmen Okulu'ndan sınıf arkadaşıydı. Sınıfın gözdesi, ilkelerinden ödün vermeyen, parlak bir öğrenciydi. Külebi'nin tek sevgilisi, bir yastığa baş koyduğu, iki çocuğunun annesi, yürekli bir tarih öğretmeniydi. Külebi'nin Külebi olmasında Süheyla Hanım'ın unutulmaz bir yeri vardı.

"Bütün arkadaşlar Batıya gitti
Ben buralarda kaldım S.
Ama çok şey öğreniyor insan
Öz yurdunda kalırsa."

Bu şiirdeki "S" harfiyle anılan sevgili Külebi'nin eşi Süheyla Hanım'dır.

İnsan genç olduğu zaman yaşamanın zorluklarına katlanmak kolaydır. Kendini işine vermek, kışın soğuğuna aldırmadan buz gibi havayı içine çekmek, eve dönmenin sevincini yaşamak, bir kitabın aydınlığında evliliğin yükünü birlikte taşımak, Süheyla Hanım'ın varlığıyla anlam kazanmaktadır.

"Bizi dünyaya bağlayan
Şu zayıf kollarındır.
Düşünmen, gülmen, konuşman
Çocukça hallerindir."

diye anımsadığı Süheyla Hanım, Külebi gibi bir ozanı mutlu etmesini bilen bir kadındı.

Yıllar geçince, saçlar ağarmaya başlayınca yaşamaya katlanmak zorlaşıyor mu? Ama yarınlar çocuklar için değil mi? Onlara daha iyi bir dünya hazırlamak için yorulmuyor muyuz?

"On iki sene dile kolay
Bak, ikimizin de ağardı saçlarımız.
Aldırma oynaşıyor ya sokakta
İki erkek kedi gibi çocuklarımız."

Süheyla Hanım olmasaydı Cahit Külebi evine bağlı, mutluluğu, çalışma düzeni içinde, evinde arayan bir ozan olamazdı.

Akşam olunca evine çekilmek, ev içi mutluluğunu paylaşmak ona yetiyordu.

Şiir Anlayışı

Cahit Külebi yaşamanın içinden gelen bir ozan. Yaşarken insan ilişkileriyle tanırız kendimizi. Acımasız doğanın etkisindeyiz. Gönül verdiğimiz kadınlar da var.

Şiirin oluşmasında bu üç varlığı; halkı, doğayı, özellikle kadınları ustası bellemiştir Külebi.

İçinde o sevi gücünü taşımayan ozan ne halkını sevebilir, ne de doğayı. Şu yaşadığımız dünyada tekdüze bir akış içinde geçmiyor zaman. Sevinçler, acılar, özlemler 'hepsi de çatal dişli' diyor Külebi.

Köylü dilini kullanmak, o dili şiir dili haline getirmek, sonra da Anadolu'nun yazgısını bir köylü kilimi dokur gibi şiirinde işlemek; Cahit Külebi'nin şiir anlayışının ana çizgileri olarak belirir.

Külebi duru bir dille yalın bir şiirin derinliğini vermek istemiştir. Dıştan bakınca kolay anlatımlı, yüzeysel bir çalışma gibi görünür bu şiir. Oysa o yalınlığa varmak üstesinden gelinemeyecek zorlu bir iştir.

Şiirin ne olduğu tam olarak tanımlanabilmiş değildir. Şiirin kökü öteki sanatlardan da derinlerdedir.

Külebi diyor ki:

"İnsanlık tarihinde hemen bütün sanat dalları bilimden eskidir. Şiir ise en eski sanatlardan biridir. Buna karşın, örneğin müzik, resim tiyatro gibi bütün sanatların öğreti kuralları bulunduğu halde, şiir yazmanın hiçbir kuralı yoktur. Osmanlı edebiyatı döneminde vezin ve kafiye kitapları vardı. Bugün geçersiz olan bu ilkel öğretinin o dönem için bile şiirin kurallarını oluşturduğu söylenemez. Kaldı ki, binlerce yıldan beri şiir sanatının yeterli bir tanımı bile yapılamamıştır" (*Şiir Her Zaman*).

Eskilerin "sehl-i mümteni" dediği, "kolay, sade görünmesine karşın bulunup söylenmesi, öykünülmesi zor olan söz"; biçim kolaylığına erişmenin büyük ustalık istediğini düşündürmelidir.

Külebi şiire bakışını sürdürüyor:

"Öbür yandan, hiçbir sanat dalını insanlar bu denli kolay sanmamıştır. Herkesin resim yapması, tiyatro oynaması, çalgı çal-

Aziz Nesin ve İlhan Selçuk ile TDK için imza gününde, 26 Eylül 1986

Ressam Turan Erol ile, 21 Temmuz 1990

Kültür Alanındaki heykeli önünde

Hukukçu Yekta Güngör Özden ve Meral Tolluoğlu (Nurullah Ataç'ın kızı) ile, Mart 1993

ması, hatta türkü çağırması bile olağan değilken, her aklına esen şiir yazabilmektedir. Bu durumun yukarda açıkladığım nedenlerden doğduğu da bir gerçektir. Şiir yazmaya girişmemiş pek az kişi vardır. Yazdıklarının sanat yapıtı olduğunu sananların yüzdesi de şaşırtıcı ölçülerde çoktur. Burada garip bir durum ortaya çıkıyor. Öbür sanat dallarında, o türlerin yaratıcısı olmayı akıllarından bile geçirmeyen yüzbinlerce, milyonlarca seyirci, dinleyici varken, şiirin okuyucusu pek azdır. Hele 20-25 yaşlarını aştıktan sonra, eskiden şiirden bir şey anladıklarını sanıp, sevip okuyanlar da bu tutkularını gittikçe bir yana atarlar. Ne var ki, okuyucu sayısı gittikçe azalsa da yazanların sayısı aynı ölçüde azalmaz."

Cahit Külebi "Şiir Yöntemim" adını verdiği bir şiirle de şiir anlayışını açıklamış oldu. Şiirde Külebi'ye yol gösteren ustaları onun şiirinde tanımak daha yararlı olacak:

"Kimse yazmamı istemedi.
Beş yaşımda kendim başladım.
Bu yüzden düşkünlüğüm yok.
Ayda yılda bir anımsarım.

Saçılır kır çiçekleri
Ağzımı açtığım zaman.
Sonra birleşir üçü beşi
Birer gümüşten mızrak olur
Gökyüzüne doğru atılan.

En çok yurdumdan söz ettim
Doğayla insanla içli dışlı.
Sevinçler, acılar, özlemler...
Hepsi de çatal dişli.

İlk ustam oldu benim halk
Belleğimde akıp giden ırmak...
Köylü diliyle türkü çağırdım
Onlarla gülüp ağlayarak.

İkinci ustamsa doğa
Şiirlerimde alın terim.
Bozkır türküsüyle doldu ciğerlerim.
Taşları düzleyen rüzgâr gibi
Doğayla yontuldu dizelerim.

Üçüncü ustamdı kadınlar.
Tekdüze yaşantıya.
Kaynar dururlar semaver gibi.
Onlar öğretti bana sevgiyi.

Gözleri çıra gibi yanar,
Ak badem olur tenleri,
Güvercin kanadına benzer elleri.

Eritip yüreğimde sevgiyi, acıyı özlemi
Kurşun döker gibi döktüm tası.
Her biri bir başka biçim aldı.
Oyunlarda şeytanların aynası.

İşte doğrusu söz gelimi
Dokuyup yol üstüne attıklarım
Birer küçük köylü kilimi."

Türkiye Gibi Aydınlık ve Güzel

Bir sevgili için "Sen Türkiye gibi aydınlık ve güzelsin" demek, insanın kendinden hoşnut olduğu, ülkesini sevdiği, doğasıyla insanıyla umutla bağlandığı durumlarda söylenmiş coşkulu bir sözdür.

Külebi, yoksul insanları, bakımsız doğası, geri bırakılmış toplumuyla yurdunu düşünüp daha bir güçle çalışmak gerektiğine inanıyordu:

"Orda, derenin içinde
İki üç çırılçıplak
Alçacık damı düşündükçe
Gözlerim yaşarıyor, dön geri bak."

Bir toprak parçasını yurt edinmek kolay mı? Özgürlük uğruna sınırlarda dövüşürken ölen emmilerimiz vardı. Başıboş geçen bir çocukluk, okuma uğruna nice sıkıntılara katlanmak, ıssız çorak ovalarda yolculuklara çıkmak, gönül vermek, kederlenmek, sevinmek, yurdunun yazgısıyla kendini özdeş bilmek! Böyle bir değişimi kendinde deneyerek sözü şöyle bağlıyor Külebi:

"Ağladığım senin içindir:
Güldüğüm senin için:
Öpüp başıma koyduğum
Ekmek gibisin:"

Geri bırakılmış, yoksul yörelerine karşın Türkiyeyi sevmek, aydınlık bulmak, güzel görmek, onun yarınları için çalışmak anlamına gelmelidir. Yoksa, "Doğu"ya doğru yaşama koşullarının ne denli zor olduğunu bilmez mi Külebi?

"İşte Doğu bu. Kalmışlık, suskunluk ve acı.
Gül dediğin orda kır çiçeğidir,
Işkındır, çaşırdır yemiş dediğin,
Ecel şerbetidir yarin elinden
İçtiğin içeceğin.

İşte Doğu bu. Kesilmiş koyun başı
Gibi bakar orda insan gözleri.
Sevdalar, sıcaklık, yumuşaklık
Türkülerde kalmış, bin yıldan beri."

Aydınlık bir Türkiye özlemi içindedir Külebi. Köy öğretmenlerinden, köylere dek gidecek olan aydınlardan yardım ummaktadır. İnsanın uyanmasındaki güçtedir bütün umudu. Gerçekten aydınlık mıdır, güzel midir Türkiye? "Sen Türkiyesin" derken uzak bir dağ başında ürkek, kimsesiz, küçük bir ışığı düşünür. Acısının emciği acı olan açlık içindeki insanları düşünür, sonra da,

"Bir imge kuşusun sen, kanadın kırık
Bir ağaçsın ki, çiçek açar da yemiş vermez"
demek gereğini duyar.

Türkiyeyi sevmek, kartpostal görünümleri çizerek insanın kendini avutması anlamına gelmez. Sorunların üstüne gitmek, onları çözmek gerekecektir. İşte o zaman Türkiye gerçekten aydınlık, gerçekten güzel bir yurt olacaktır.

Uzak Anılar

Sepya kahverengisine dönüşen, siyah-beyaz eski fotoğraflar gibi, çocuklukta kalmış uzak anılarla başlar. *İçi Sevda Dolu Yolculuk*. Bu anılara koyduğu adı bir şiirinin dizesinde kullanmış Külebi. Uzak anıları da kendine, çocukluğuna yaptığı bir yolculuk gibi düşünür:

"Bir mavi balon mudur bu yaz
İçi sevda dolu yolculuk,
Kurtar beni artık ey çocuk:
Dişleri papatyadan beyaz."

"Zile'de çok küçüktüm" diye başlıyor söze, Kedici Mehmet Efendi adında eski bir jandarma onbaşısını anlatıyor Külebi. Kurtuluş Savaşı sırasında, şeriat adına Zile isyanını başlatan, sanık kadınların şalvarına kedi koyup sopayı basan, kadınların en duyarlı yerleri paramparça olunca konuşturan bir karakol komutanıdır Kedici Mehmet.

Şeyh Sait isyanı döneminde, o zamanlar adı Artova olan Çamlıbel'de "lüküs" lambasını nasıl tanıdığını, spor giysileri içinde oradan Atatürk'le Latife Hanım'ın geçtiğini, okulun önündeki çocuklarla birlikte onu da Atatürk'ün okşadığını anımsaması...

Niksar'a gelen tiyatro kumpanyalarının birinde dansöz Adalet'i tanıması... Sonra onun Almanyadaki parlak günleri... Sonra düşkünler evindeki acı sonu...

Yarışı kaybettiği için atını vurmak isteyen Fadlılı Ali Çavuş'u; Niksar'da keçe işi yapan Sait Hoca'yı; halk ozanı Feryadi'yi oturak

âlemlerine katılan, sıkma poturunun üstüne yandan düğmeli Sıvas işi yelek giyen, gümüş köstek takınan, paytona kurulup klarnet çalan, bariton sesiyle türkü çağıran klarnetçi Zom'u; eşcinsel bir ozanı; Tanko Mehmet'i niye anlatır bize?

Bu uzak anılardan Cahit Külebi'nin şiirine sızan reçine gibi bir hüzün vardır. *İçi Sevda Dolu Yolculuk*, çocukluğa doğru, Külebi'nin kendi içine çekildiği, oralarda büyülü gerçekleri aradığı, şiirli bir yolculuktur.

ÜZGÜNLÜK

Hiçbir ozan Cahit Külebi gibi yaşanmışlığın ayrıntılarını şiirine taşımamıştır. Şiirinin güncel bir yakınlık uyandırmasında yaşanmışlığın payı vardır.

Külebi'nin alıngan kişiliği, onu hırçın yapar. Sonra da bu hırçın, bu coşkun yapı küskünlüğe, üzgünlüğe dönüşür. Vecihi Timuroğlu "Hırçın ve Lirik" olarak tanımlamıştır onu. Bütün şiirlerini *Sıkıntı ve Umut* adıyla toplayan Cahit Külebi de, değişken kişiliğini belirtmek için bu sözcükleri kullanmak gereğini duymuştur.

Bir bakarsınız savaşımcıdır. Sonra hemen en yakın arkadaşlarına bile kırılır. O yorgunluğu, o küskünlüğü içinde kendi yalnızlığına çekilmek ister.

"İnsanlardan buz gibi soğudum"

demesinde o derin üzgünlüğün payı vardır.

Bir sevi yakınlığı mı kurtaracaktır onu? Bir seviye sığınırsa mı dinlenecektir?

"Öyle yorgunum ki hiç sorma
Sen halimden anlarsın"

dediği halden anlayan bir sevgilisi var mıydı?

Bütün dünyası Süheyla Hanım'dı onun. Ne kızabilir, ne kırılabilirdi ona. Kızgınlıklar, kavgalar çabucak geçer, evlilik günlerindeki sevi, sağlam bir dostlukla, sorumluluklarla sürerdi.

"Tasanın bir kara gül gibi bana
Açıldığı geceler uyku haram"

diyordu Külebi. İnsanı uykusuz bırakan tasa, öyle bir üzgünlükle

çöreklenir ki içimize, ondan kurtulmamız kolay olmaz. Külebi gibi bir "yakınma ustası"da üzgünlükten kurtaramaz kendini.

Belki de üzgünlüğü öylesine bir ilişkiyle gizlemeye, kendimizi avutmaya çalışırız. Ama,

"Kat kat oldum artık az giden uz giden"

diyen Külebi'nin gücü yoktur artık bir sevgiliyi incecik sevmeye:

"Soydum bir zambak gibi bir bir giysilerini
Beceriksiz ellerim, yüreğim yanıyordu."

Oysa fırtına gibi bir savaşım ozanıydı o! Artık savaşlar geride kaldı. Üşüyen yoksullukları şiiriyle örtemedi. Bebe gibi koruduğu Türk Dil Kurumu'nu koparıp aldılar elinden. "Türk Dil Kurumu" özerk kimliğine kavuşamazsa gözüm açık gidecek" diyordu.

Şimdi her şey siliniyor da, o yorgun gözlerdeki üzgünlük iri bir gül gibi açılıyor, bütün ağırlığıyla üstümüze çöküyor, sorumluluğumuzu anımsatıyor bize.

Vecihi ile Veysel

Biri kendini ona adayan bir dost, öteki halk şiiri geleneğine sığınan bir ozan.

Vecihi Timuroğlu olmasaydı, Külebi, ölüme bunca direnebilir miydi? Süheyla Külebi ile Ahmet Külebi ölmüştü. Ali Külebi uzaklardaydı. Vecihi duyarlı bir insan, onun gönüllü öğrencisi, gerçek dostu. İnsan yaşama koşullarını kolaylaştırırsa, yolundaki engelleri daha çabuk aşabiliyor. Külebi'nin yaşlılıktaki zor günlerinde Vecihi Timuroğlu'nun desteği unutulamaz.

Kendini "Yakınma ustası, iyilik bilmez ozan" diye azarlayan Külebi, Vecihi'yi hep yanında görmek istiyor, "O olmasa ben ne yapardım" diye Timuroğlu'nun dostluğuna sığınıyordu.

Kimileri Âşık Veysel'i halk şiiri geleneğimizin son ozanı olarak görür. Çocuk yaşında, çiçek hastalığından kör kalan bu "ümmi" ozan, kimi şiirleriyle o geleneği aşmasını bilmiştir.

Külebi Âşık Veysel için diyor ki:

"Veysel, şimdilerde dikkatimizi çekmeyen bir sürü şiirinde geleneği yinelediği için o şiirler unutulup gitmiştir. Daha da unutulur. Ama 'Toprak', 'Sazıma', 'Güzelliğin on Para etmez', 'Yeni Mektup Aldım Gül Yüzlü Yardan' gibi birkaç şiirinde geleneğe arkasını döndüğü için, bu yapıtlarıyla ölümsüz olmuştur. İçtenlikle belirteyim, ben "Veysel"i halk şairi saymam. O bizler gibi bir şairdir" (*Şair Çünkü Onlar*).

Sırasında kör bir ozanın dizesi bir ışık olur, yolumuzu aydınlatır. Dost insan bize gönül kapılarını açar, yalnızlıktan kurtarır.

Cahit Külebi yaşlılığın kıyılarında, Vecihi Timuroğlu ile Âşık Veysel'in yakınlığını, umut yüklü bir gülümseme gibi içinde duydu. Kimi ozanların dizesi, kimi ozanların ilgisi Külebi'yi yalnızlıktan kurtarmaya yarasa bile, bir halden bir hale geçer gibi, kendini ölüme bırakmaya yetmemiştir. Külebi en çok ölememenin sıkıntısını çekmiştir.

Yakın Dostlar

Sıvas'ta lise öğrencisiyken Ahmet Kutsi Tecer, Külebi'nin öğretmeniydi. Ülkücü bir halk adamı, temiz şiirler yazan bir ozan olarak sevdi onu. "Halk Şairlerini Koruma Derneği'ni kurup Veysel, Ali İzzet, Talibi, Mesleki, Ağa Dayı gibi halk ozanlarının çıkışına önayak olmasını da sevdi. Yeni yetmelik döneminde Külebi'nin kişiliğinin oluşmasında Ahmet Kutsi Tecer'in etkisi vardır.

Sıvas Lisesi'nde de, Yüksek Öğretmen Okulu'nda da sevdiği ozanlardan biri olan Ahmet Muhip Dıranas'la, aralarında yaş ayrımı olmasına karşın, iyi arkadaştı. Kırklı yılların Ankarası'nda, sivil polislerin izlediği kişilerdi. Demokrat Parti yönetime geçince Muhip önemli görevlere geldi. Kimler lafı nasıl değiştirerek anlattı da aralara bozuldu?

Cahit Külebi diyor ki:

"Sulu sepken karlı, çamurlu bir akşamüstü, 1980 yılında, Milli Piyango Merkezi'nin önünde Muhip'e rastladım. "Merhaba" dedim, "merhaba" diye çok soğuk yanıtladı. "Yahu Muhip, şunun

şurasında kaç kişi kaldık, niçin uzak duruyoruz?" dedim. "Ben arkamdan kötüleyenleri sevmem" yanıtını verdi. Gerçekten şaşırmıştım. Çocukluğumdan beri hiçbir çağdaş Türk ozanını Muhip kadar sevmemiştim. Kişiliğinden hoşlanırdım. Yaya yürürken çoğu kez onun dizelerini adımlarımın musikisi yapardım. Ardından da hiç kötülememiştim. Ne var ki, bu Muhip'ti, alıngan, görkemli, duygusal ve hoyrat" (*İçi Sevda Dolu Yolculuk*).

Kırk kuşağı beş kollu bir ırmak gibi akar. Ahmet Muhip ile Cahit Sıtkı o kuşağı hazırlayan, içinde yer alan ozanlar oldu. saygın kişiliklerini hep korudular.

"1940 kuşağının en genci Necati Cumalı ile bendim" diyor Cahit Külebi. Kimileri de "Kırk Kuşağı" denince toplumcu şiirin anımsanması gerektiğini söylüyor.

Kırklı yıllar şiirinden Cahit Sıtkı, Orhan Veli, Behçet Necatigil, Ceyhun Atuf Kansu; Külebi'nin yakın dostları arasındaydı. Bir halk insanı olarak benimsediği Ceyhun Atuf, kardeş gibi sevdiği bir ozandı. Kırklı yıllardan ölümüne dek dostlukları zedelememişti.

YANGIN

Bir uzlaşma yönetimi olarak demokrasiyi içimize sindiremeyişimiz yüzünden 1960'lardan başlayarak, durulamayan bir çalkantı içindeki toplumda baskılar altında kaldık.

Cahit Külebi'nin *Yangın* adındaki şiir kitabı o baskı dönemlerinden izlenimler taşır. Külebi "60 Devrimi"ne yol açan kargaşa günlerini anımsıyordu:

"Ah kader, beklenmedik yolcu!
Sen hep ters zamanda gelirsin.
Umut isteriz, özgürlük isteriz yüz yıldan beri
Geçer karşıya dikilirsin."

Altmışlı yıllardan başlayan, 12 Mart, 12 Eylül asker yönetimleriyle süren baskı dönemleri, toplumun yazgısı olmamalıydı. Külebi hep o baskı dönemlerinin sıkıntısını içinde duymuş, o günlerin karanlığını anlatmıştır şiirlerinde:

Sami Karaören ve Süheyla hanım ile, 24 Eylül 1991

Soldan: Ali Püsküllüoğlu, Adnan Binyazar (ayakta), Cahit Külebi, Atillâ Lâçin, Ankara 1989

Evinde

Mustafa Şerif Onaran ile (Fotoğraf: Mahmut Turgut)

"Şimdi damlarda yanıp söner
İsli lambalar gibi insan gözleri.
Daha çok atılacak, it gibi sokaklara
Delik deşik insan ölüleri."

Toplumsal çatışmalarda gepegenç ölen nice insana "Ağıt" yakar Külebi, ozan yüreği onların acılarıyla dağlanır:

"Ateş çevresinde uçuşan pervaneler gibiydiler.
Uğradılar ceylanlar gibi yağlı kurşunlara.
Sıvaslı, Malatyalı anaların bebeleriydiler.
Onlar ki bütün Anadolu'ydular... geri gelmez bir daha."

Külebi'nin şiirinde "Edirne'den Ardahan'a kadar" bütün bir Anadolu yaşar. "Edirne'den Ardahan'a" sözü dillerden düşmeyen bir tekerleme gibi yinelenir. O şiirsel ses uyumunun ötesinde, yalnızca bir coğrafyayı sınırlanmaz, Anadolu'nun yazgısını da gösterir bu söz.

YURT SEVGİSİ

Çocuksu bir sevinçle Anadolu'yu anlatırken doğadaki insanın yazgısını da görür Külebi. Odun mu, tuz mu, hasta mı götürdüğü bilinmeyen suskun insanlar, alçacık çıplak damlar, kendi yalnızlığına bırakılan, yoksulluk içinde kalanlar girer şiirlerine.

Doğanın cömertliği yanında, nice yoksullukların sergilenmesi, acımasız bir çelişkidir. Cahit Külebi, 'tarihsiz bir coğrafya'ya bakarken, bilgeçlik taslamak, ders vermek istemiyor. Gözlerinin yaşarması her şeyi anlatmaya yetiyor. "Birer küçük köylü kilimi" gibi "Edirne'den Ardahan'a" uzanan coğrafyada, Doğu'nun geri kalmışlığına ağıt düzüyor.

Cahit Külebi'nin yurt sevgisinde geri kalmışlığımıza başkaldırmak vardır. Anadolu'nun yazgısını bakımsız doğada değil, bırakılmış insanda görür.

Nuran Tezcan "Anadolu Şairi" nitelemesini onun iki özelliğini düşünerek benimser: "Anadolu'dan gelen bir aydın olarak Külebi; Anadolu'yu şiirinde ana konu olarak işleyen Külebi" (*Türk Dili*, "Külebi'de Anadolu", Ekim 1982).

Nuran Tezcan, 1940'larda "Sen Türkiye gibi aydınlık ve güzelsin" dizesindeki mutluluktan yola çıkan Külebi'nin; "Sen Türkiyesin" şiirine gelirken; "yoksul, çalımlı bir ırmak, arttıkça çoğalan sorunları çözüldükçe tükenmeyen, kanadı kırık bir imge kuşu" olarak gördüğü yurduna bakarken, nasıl bir umutsuzluğa düştüğünü de anlatır:

"Anadolu sevgisi, yurt sevgisi, ona bağlılık duygusu, onun büyüklüğüne ve güzelliğine inanış ile geri kalmışlığı arasındaki çelişki, onun iyimser ve aydınlık gerçekçiliğini umutsuzluğa dönüştürmüştür."

Zile'den Ankara'ya (1917-1997)

Cahit Külebi 1917'de Zile'nin Çeltik köyünde doğmuş, 1997'de Ankara'da ölmüştü.

Bu 80 yıllık yaşama serüveninde Zile'den ne gibi izler kalmıştır?

"Zile'de çok küçüktüm. Anlatacaklarımdan çoğu aile içi konuşmalardan, birkaçı ise çarpıcılığı ile bir anlık saptamalardan oluşuyor" diye söze başlar.

O sisli anılar arasında bir ışık yanar, bomboş sokakları, hükümet dairelerinin, dükkânların, iş yerlerinin kapandığı, herkesin evine çekildiği eski Zile'de, gecelik entarisiyle makatta oturan babasını anımsar. Eski Zile çetecilerin uğrak yeridir.

Külebi'nin doğumunu Vecihi Timuroğlu şöyle anlatır:

"Cahit Külebi'nin doğduğu gece, babası Çeltek'te, Şeyh Mahmut'un türbesinde rakı içiyormuş. Muştuyu götürmüşler, Necati Bey (Necati Erencan) çok keyiflenmiş, büyük sevinç duymuş. Necati Bey o dönemin ünlü yazarı Hüseyin Cahit Yalçın'a çok büyük hayranlık duymalı ki, kendi kendine, 'Oğlum olursa adını Cahit koyacağım' dermiş. Muştuyu Şeyh Mahmut'un türbesinde alınca,

bunda bir keramet olmalı ki, Şeyh Efendi'nin adını da ekleyerek, oğlunun adını Mahmut Cahit, koymuş. Soyadı yasası çıkınca, aile, "Erencan" soyadını almış. İlk şiirlerinde Nazmi Cahit takma adını kullanan Mahmut Cahit, daha sonraları şiirlerini, Cahit Külebi adıyla yayımlamıştır. "Külebi" adı, onun gerçek aile adı olan "Gullabi"den alınmıştır. Cahit Külebi adıyla ünlenince, yargı yoluyla soyadını değiştirmiş, Külebi soyadını yasallaştırmıştır" (Cahit Külebi, *Hırçın ve Lirik*, Başak Yayınları, 1995, Ankara).

Zile'nin Çeltek köyünde gözlerini dünyaya açan Cahit Külebi, Ankara'da Başkent Üniversite Hastanesi'nin yoğun bakımında, solunum aygıtına bağlı olarak, 20 Haziran 1997'de öldüğü zaman gözleri açık gitmişti.

Gözlerini yumamayışın arkasında ödeşemediği haksızlıkların üzgünlüğü vardı. Her türlü haksızlığa karşın bu dünyaya doyamayan bir ozanın özlemi vardı.

Zeyil (Ek Not)

Külebi'nin kişiliğine, Külebi'nin şiirine dışardan bakmaya çalıştım. Oysa kırk yılı aşkın tanışıklığımız içinde, ortak anılarımızda yaşayan bir Külebi daha vardı. Ona pek az değindim. Bu el kitabının nesnel olması için kendi yakınlığımı anlatmak istemedim.

Çelişkilerle yüklü yaşamasında romanı yazılacak olan özel bir ozandır Cahit Külebi. Ona bir kardeş kadar yakın olduğum, acılarını paylaştığım zamanlar oldu. Aramızda on yaş gibi uzunca bir zaman ayrımı olmasına karşın ağabey-kardeş ilişkisi arkadaşlığa dönüşmüştür. O arkadaşlık döneminde kimi zaman beni defterden silmesi de eksik değildir.

Külebi'nin hırçın doğasını bildiğim için, kimi kırgınlıklarını hiç önemsemedim.

Ama beni suçlayan bir sözü var ki, hâlâ içime işler:

"Sen o hastanede olsaydın Süheyla ölmezdi!" demişti.

Yüksek İhtisas Hastanesi cerrahi kliniği şefliğinden emekliye ayrıldıktan sonraydı. Süheyla Hanım tıkanma sarılığı nedeniy-

le âcil olarak bizim servise yatırılmıştı. Belki ben Ankara'da bile değildim.

Anımsadığıma göre Süheyla Hanım çok şişmanlamıştı. Cerrahi girişime vakit kalmadan ağırlaşmış, komaya girip ölüvermişti.

Süheyla Hanım dünyalar güzeli bir insandı. Onlar benim her şeyimdi.

Mesleğini iyi bilen, büyük bir cerrahinin bütün koşullarını özenle yerine getirmek isteyen bir cerrah olarak, olayları değiştirebileceğime inanıyordu Külebi.

Kim bilir, belki ben de inanıyordum buna. Ben olsaydım olayların gidişi değişir miydi?

Öte dünya var mı? Orada Süheyla Hanım'la Külebi, yanlarına Ahmet'i de alıp uzaklardan, çok uzaklardan yurdumuzun durumuna bakıp bizlere acıyorlar mı?

Öte dünyada nasıl yaşadıklarını bilemeyeceğiz. Zaten Külebi de

"Bilmeyin hikâyemi, işte

Öyle yaşar giderim" diyor, ister yorgun olsun, ister üzgün olsun ister âşık, bilinmesini istemiyordu.

Bütün bilinmezlikler bir yana, iyi bir ozandı o, iyi bir insan.

Filiz ve Adnan Binyazar'ın Almanya'daki evinde, 1985

kitap-lık

KİTAP-LIK DERGİSİNİN ARMAĞANIDIR